
ERKEN DÖNEMDE HADİS İLMİ VE USÛLÜ: SÛFYÂN ES-SEVRÎ'NİN GÖRÜŞLERİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME

Sezai ENGİN

Dr. Ar. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı Öğretim Elemanı
sezaiengin52@hotmail.com

ÖZET

Hadislerin tedvin ve kısmen tasnif dönemine denk gelen hicrî II. asır, hadis tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Hadis ve birçok alt dalının kaide ve istılahları bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle hicrî ikinci asrın ikinci yarısında vefat etmiş olan birçok alim, hadis ilminin temellerini atmışlardır. Süfyân es-Sevrî bu alimlerden biridir. Bu çalışmada hadis ilmüne ve usûl-i hadise dair görüşleri tespit edilerek Sevrî'nin hadis ve hadis usûlü açısından önemi ortaya konulacaktır. Ayrıca Sevrî'nin görüşleri çerçevesinde, hadis usûlü ilminin erken dönemde ortaya çıkışı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süfyân es-Sevrî, hadis, usul, hicrî ikinci asır, hadis tarihi

SCIENCE OF HADITH AND IT'S METHODOLOGY IN THE EARLY PERIOD: A RESEARCH IN PARTICULAR OF THE OPINIONS OF SUFYAN AL-SAWRI

The Hijri second century, which coincided partly with the period of collection and classification of hadiths, has an important place in terms of history of hadith. Principles and locutions of hadith and it's many sub-branches began to emerge in this period. Especially the scholars who died in the second part of the hijri second century laid the foundations of the science of hadith. Sufyan al-Sawri is one of these scholars. In this study, determining views of Sawri on science of hadith and it's methodology will be exposed along with their importance in terms of science of hadith and it's methodology. The focus will also be on the emergence of science of hadith methodology in earlier period in accordance with the opinions of Sufyan.

Key words: Sufyan al-Sawri, hadith, methodology, hijri second century, history of hadith

Giriş

Hicrî ikinci asır, hadis tarihinde önemli bir dönemdir. İbn Cüreyc (ö. 150/767), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), İbn Ebû Arûbe (ö. 153/770), Evzâî (ö. 157/774), İbn Ebû Zî'b (ö. 159/776), Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), İmam Mâlik (ö. 179/795), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) gibi alimler bu asırda yaşamış ve çoğu bu asrın ikinci yarısında vefat etmiştir. Bu döneme ait tespit, düşünceler ve rivâyet ürünleri özellikle hicrî üçüncü asır uleması tarafından değerlendirilmiş, Buhârî ve Müslim gibi hadis musannifleri tarafından dikkatli bir şekilde tanzim edilmiştir.¹ Hadis tarihinde önemli bir zaman dilimi olan hicrî ikinci asır alimlerinden biri de Süfyân es-Sevrî'dir.

Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, 97/716 yılında Kûfe'de doğmuştur.² Babası sika muhaddislerden kabul edilmektedir.³ Abbasî halifesi Mansûr, yanında yer alıp ihtiyaç duyulan konularda hüküm vermesi için onu ikna etmeye çalışmış ancak Sevrî bundan kaçınmış⁴ ve hicrî 144 senesinde Kufe'den uzaklaşmıştır. Mekke ve Medine'de ikamet etmiş daha sonra Basra'da halife Mehdî döneminde gözlerden irak bir şekilde 161/778'de vefat etmiştir.⁵ Muhaddis ve fakih özellikleri ile temâyüz eden Süfyân'ın *el-Câmiu'l-kebîr*, *el-Câmiu's-sagîr* ve *el-Ferâiz* gibi eserleri vardır.⁶ Câmi' türü eserleri hadislerle ilgilidir.⁷ Günümüze ulaşan hadise dair tek eseri ise *Min hadisi'l-imam Süfyân b. Saîd es-Sevrî*'dir. Ancak az sayıda eserinin bugüne ulaşmış olması Süfyân'ın İslâmî ilimler, özellikle de hadis ilmi açısından önemini azaltmamıştır. Süfyân es-Sevrî çağdaşı olan birçok isim gibi hadis ve onun birçok alt dalının en önemli referans kaynakları arasında yer almıştır.

Süfyân es-Sevrî ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda genel olarak onun hayatı ve İslâmî ilimlerdeki yeri, eserleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Ancak onun özellikle hadis usûlüne dair görüşleri bir arada işlenmemiştir. Biz bu çalışmada Süfyân'ın hadis ilmine bakışının yanında daha çok onun usûl-i hadise dair görüşleri üzerinde duracak ve böylece erken

¹ Bkz. A'zamî, Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 32.

² Zirikî, *A'lâm*, III, 104; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, I, 771.

³ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, XV, 174.

⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 402.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 350; Zirikî, *A'lâm*, III, 104; İbn Hallikan'a göre de Sevrî Basra'da vefat etmiştir. Bu dönem içinde o, dönemin sultanından gizlenmekteydi. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân*, II, 391.

⁶ Zirikî, *A'lâm*, III, 104; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, I, 771.

⁷ Zirikî, *A'lâm*, III, 104.

dönemde hadis usûlünün ortaya çıkış sürecinin en önemli isimlerinden birinin görüşlerini tespit ve tahlil edeceğiz.

Hadis İlimindeki Yeri ve Hadisçiliği

Süfyân'ın muhaddis kimliğinin oluşmasında yapmış olduğu ilmî yolculukların önemli etkisi olmuştur. O, bu yolculuklar sonucunda Kûfe, Mekke, Medine, Basra ve Dımeşk gibi şehirlerin sünnet ve hadis birikimini toplamıştır.⁸ Râmhurmuzî'nin (ö.360/970) verdiği bilgiye göre Yemen de onun uğradığı yerler arasındadır.⁹

Hadis tarihi açısından Süfyân'ın en kayda değer özelliklerinden biri, hadislerin cem ve tedvin faaliyetinde etkin bir rol üstlenmesidir. O, bu faaliyet kapsamında Kûfe'de cem ve tedvin işini yürütmüş ve bu faaliyetin öncülerinden olmuştur.¹⁰

Cem ve tedvin faaliyetinin bir sonucu olarak gelişen hadis tenkidinde de Süfyân, önemli bir yere sahiptir. O, Mâlik b. Enes, Şu'be (ö. 160/776), Evzâî, Hammâd b. Seleme, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübarek, Yahya b. Said el-Kattân (ö. 198/813), Veki' b. el-Cerrâh (ö. 197/812) gibi ikinci asrın en meşhur hadis münekkidlerinden biridir¹¹ ve ayrıca cerh-ta'dîl ilminin doğuşuna zemin hazırlayanlar arasında kabul edilmektedir.¹²

Tedvin ve hadis tenkidindeki etkinliği yanında Sevrî, önemli bir hadis râvîsidir. Süfyân; babası Saîd, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Ebû İshak es-Sebîî, Abdülmelik b. Umeyr, Hammâd b. Ebî Süleyman, Amr b. Mürre ve Ebû Mâlik el-Eşcaî gibi pek çok tabîinden hadis rivayet etmiştir.¹³ Ziyâd b. İllâka, Habîb b. Ebû Sâbit ve Cafer es-Sâdik¹⁴ ve Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî de¹⁵ Süfyân'ın hadis aldığı hocaları arasındadır. Aynı zamanda Süfyân es-Sevrî, İkrime, Münzir ve Şa'bî'den rivayette bulunmuştur. Süfyân'dan hadis rivayet eden kişiler arasında ise; oğlu Sevrî, Şu'be ve Ebû Avâne gibi isimler bulun-

⁸ Ali Hakan Çavuşoğlu, Recep Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, 25.

⁹ Râmhurmuzî, el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî, s. 232.

¹⁰ İbn Hacer, Hedyü's-sârî mukaddimetü fethu'l-bârî, s. 8; Ayrıca bkz. Şah Veliyyullah Dihlevî, el-Müsevvâ şerhu'l-muvatta', s. 26; Ahmed Nâim, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, I, 48-49.

¹¹ A'zamî, Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı, s. 82.

¹² Çavuşoğlu, Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", s. 25.

¹³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehziib*, II, 56.

¹⁴ Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 95.

¹⁵ A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı 117.

maktadır.¹⁶ İkrime b. Ammâr el-İclî, Muhammed b. Sûka el-Ganevî, Sevr b. Yezid el-Kindî, Ömer b. Zer el-Hemdânî, Zübeyr b. Adî,¹⁷ Muhammed b. Aclân, Evzâî, Mâlik, Şu'be, Fudayl b. İyâz, İbnü'l-Mübârek, Vekî', Ebû Nuaym, Yahya b. el-Kattân ondan hadis rivayet eden kişilerdendir.¹⁸

Süfyân, Basra'ya gittiğinde Yahya b. Saîd el-Kattân bu durumdan haberdar olmuş, onun yanına getirilmesini istemiş ve evine Basra'nın muhaddislerini davet etmiştir. Cerîr b. Hâzım, Mübârek b. Fadâle, Hammâd b. Seleme, Merhûm el-Attâr, Hammâd b. Zeyd, Abdurrahman b. Mehdî gibi muhaddisler Yahya b. Saîd'in evinde Süfyân'dan hadis dinlemişlerdir. Hatta verilen bilgiye göre Yahya b. Saîd ile Abdurrahman b. Mehdî Basra'da bulunduğu dönemde Süfyân'ın yanından hiç ayrılmayarak ondan devamlı hadis yazmışlardır.¹⁹

Rivayet kültüründe meşhur figürlerden biri olan Süfyân'ın yetişmesinde bazı hocaları etkili olmuştur. Kûfe'de Ebû İshak es-Sebîî, İsmail b. Ebû Hâlid, A'meş gibi alimlerden ilim almasının yanında Mekke, Medine, Yemen ve Basra gibi bölgelerin ulemasından da ders okumuştur.²⁰ Hoca konumunda ise Sevrî, ünlü tarihçi Vâkidî'nin kendisinden ilim tahsil ettiği râvî ve hafızlardan biridir.²¹

Yukarıda nakledilen özellikleriyle Sevrî, hadis ilminde bir otorite kabul edilmiştir. Yaşadığı dönem ve sonrasında Sevrî'nin hadis ilmindeki otoritesini ifade eden birçok tespit vardır. Bunların en önemlisine göre Süfyân, "emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs"tir.²² Hatta ulemânın onun hadis ilmindeki imamlığında ittifak ettiği söylenmektedir.²³ Hadis ilminde imam kabul edilmesinin yanı sıra onun bu ilimdeki üstünlüğüne işaret eden birçok söz nakledilmiştir. Abdullah b. Mübarek, hadis yazdığı şeyhlerin en üstününü Sevrî olduğunu söylemiştir.²⁴ Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-814) ise, ondan

¹⁶ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, III, 513.

¹⁷ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 125, 139, 152, 154, 161.

¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, II, 56-57.

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 351.

²⁰ Beyhakî, *el-Medhal ila's-süneni'l-kübrâ*, I, 159.

²¹ Subhî Sâlih, *Ulûmu'l-hadis ve mustalahuhû*, s. 341. Vâkidî, Süfyân dışında Mâlik b. Enes ve Ma'mer b. Râşid'den ders okumuştur.

²² İbn Ebû Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 118; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi'ilmî'r-rivâye*, s. 36; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 386; Safedî, *el-Vâfî*, XV, 174; İbn Abdî'l-hâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadis*, I, 310; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 95; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasîs*, s. 140; Ziriklî, *A'lâm*, III, 104; Abdu'l-halîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis*, s. 55.

²³ Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, s. 292.

²⁴ Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 95.

daha iyi hadis ezberleyen (daha iyi hadis hafızı) birini görmediğini belirtmiştir.²⁵

Genel olarak ilimlerdeki üstünlüğünün dile getirilmesinin yanında²⁶ Süfyân'ın hadis ilmindeki konumuna dair başka birçok tespit vardır. Mesela kendisine bir hadis sorulduğunda Sevrî'nin bu hadisi hatırlamada asla zorlanmadığı söylenmiştir.²⁷ Abdurrahman b. Mehdî'nin şu tespiti erken dönemde sünnet ve hadis mefhumlarının ayrı değerlendirildiğini göstermesi yanında Sevrî'nin hadis ilmindeki otoritesini de ifade etmektedir:

“Süfyân es-Sevrî hadiste imamdır, sünnette değildir; Evzâî sünnette imamdır, hadiste değildir; Mâlik b. Enes ise her ikisinde de imamdır.”²⁸

Süfyân'ın hadis ilmindeki maharetini gösteren en önemli delil onun, hocası A'meş'in rivayet ettiği hadislere olan hakimiyetidir. Sevrî, kendisine gelip A'meş'in hadislerini okuyanlara, bazı hadislerin A'meş'e ait olmadığını söyler, onlar ise hadislerin A'meş'in rivayeti olduğunda ısrar ederlerdi. Ancak gidip durumu A'meş'e ilettiklerinde A'meş, Süfyân'ın doğru söylediğini belirtti.²⁹

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), kendisine Sevrî'den hadis yazılması sorulduğunda, ondan hadis yazılabileceğini söylemiştir. Ancak Ebû Hanîfe, Sevrî'nin rivayetlerinde bir tahsîse gerek duymuştur. Ona göre, Sevrî, Ebû İshâk Hâris ve Câbir el-Cûfî'den rivayet ettiği hadisler dışında sikadır.³⁰ Ahmed Nâim'in (ö. 1934) verdiği bilgiye göre, hakkındaki birçok dedikoduya rağmen Süfyân es-Sevrî, el-Cûfî'yi tevsik etmiş ve onun rivayetini reddetmemiştir.³¹ Süfyân'ın hadislerini yazdığı bir diğer kişi ise Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman'dır.³² Ayrıca Süfyân es-Sevrî, Şakîk b. Seleme el-Esedî'nin ha-

²⁵ Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 95; Ayrıca bkz. Abdu'l-halîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis*, s. 53.

²⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 389; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 175. Abdullah b. Mübarek, yeryüzünde ondan daha bilgili birini bilmediğini dile getirmiştir.

²⁷ İbn Abdî'l-hâdî, *Tabakâtu ulemâ'î'l-hadis*, I, 310.

²⁸ Dihlevî, *el-Müsevvâ*, s. 19. Dihlevî'nin verdiği bilgiye göre bu sözün anlamı İbnu's-Salâh'a sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: “Buradaki sünnet bid'atin zıddı olan sünnettir. Biri, hadis hakkında alim olabilir ancak sünnet hakkında bilgisi olmayabilir.

²⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 71.

³⁰ Zafer Ahmed Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, s. 313.

³¹ Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 159.

³² A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 92.

dislerini yazmış ve nakletmiştir. Süfyân'a ait yazılı hadislerin de Şakîk'den intikal ettiği ifade edilmektedir.³³

Süfyân'ın rivayet ettiği bazı hadisler daha önce değindiğimiz gibi onun günümüze ulaşan hadislerle ilgili tek eseri olan *Min hadîsi'l-imâm Süfyân b. Saîd es-Sevrî* adlı eserde toplanmıştır. Bu eserde, Süfyân'dan rivayette bulunan es-Serî b. Yahya b. es-Serî et-Temîmî ed-Dârimî'nin şeyhleri vasıtasıyla ve Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî'nin Sevrî'den rivayet ettiği hadisler bir araya getirilmiştir. Elimizdeki matbu nüshaya göre, eserde Sevrî'den, es-Serî et-Temîmî, şeyhleri vasıtasıyla iki yüz on bir, Firyâbî ise yüz on hadis rivayet etmiştir.³⁴ Eser iki cüzden oluşmaktadır. Birinci cüzde Süfyân'ın rivayet ettiği hadislerle yer verilirken, ikinci cüzde Ahmed b. Hanbelî'nin öğrencisi olan Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Esram'ın *Sünen*'inin tahkiki bulunmaktadır. Eserin müellifi olarak Süfyân'ı yazmamıza rağmen muhakkikin açıklamalarından ve diğer bilgilerden yola çıkarak, hadisleri bir araya toplayarak eseri telif edenin bizzat Sevrî olduğunu söyleyemiyoruz. Bize göre rivayetlerin bir araya getirilmesi ve telif Sevrî'den sonradır. Çünkü kaynaklarda Sevrî'ye ait böyle bir eserin varlığı hakkında bir bilgi yoktur.

Hadis ve Hadis Usûlüne Dair Görüşleri

Hicrî ikinci asır, genel olarak hadis tarihi açısından önemli bir yere sahip olmakla birlikte, özelde hadis usûlü ilminin kâidelerinin ilk defa dillendirildiği ve kritik edildiği dönemdir. Hadis usûlüne dair telif edilen mütekaddimûna ait eserler her ne kadar ilk olarak hicrî IV. asırda Râmhurmuzî ile ortaya çıksa da hadis usûlü kâidelerinin kökenleri hicrî ikinci asra kadar gitmektedir. Hadislerin tedvininden sonra hadis usûlüne dair birçok konu bu dönemde tartışılmaya başlanmış ancak bunların müstakil olarak tedvin ve telifi yaklaşık iki asır sonra gerçekleşmiştir.

Hicrî ikinci asırda hadis usûlü konusunda temâyüz eden ve ilk hadis usûlcülerinden kabul edilen alimlerden biri Süfyân es-Sevrî'dir. Sevrî'ye hadis usûlü eserlerinde bolca atıfta bulunulmuş ve birçok usûl konusunda referans olarak kullanılmıştır. Bu durum, Süfyân es-Sevrî'nin hadis usûlü ilmi açısından önemini göstermektedir.

³³ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 67.

³⁴ Bkz. Süfyân es-Sevrî, *Min hadîsi'l-imâm Süfyân b. Saîd es-Sevrî*, s. 1-171.

Hadis metodolojisi hakkındaki görüşlerine geçmeden önce Süfyân'ın hadis ilmi ve önemi hakkındaki görüşlerine bakmakta yarar vardır. O, hadis ilminin önemini çok net bir şekilde ifade etmektedir:

“Çokça hadis öğrenin (ezberleyin). Çünkü o silahtır.”³⁵

Sevrî'ye göre insanların en faziletlieleri hadis talebeleri,³⁶ hadis talebi de en faziletli ameldir.³⁷ Müminlerin hadis ilminde emiri kabul edilen Süfyân'a göre niyet salih olduğunda dünyada hadis talebinden daha hayırlı bir amel yoktur.³⁸

Genel olarak hadis ilminin diğer ilimler içerisinde ayrı bir yeri ve önemi olduğunu kabul eden ve bunu yukarıdaki ifadeleriyle ortaya koyan Süfyân'ın hadis usûlüne dair birçok görüşü vardır. Daha önce değindiğimiz gibi hadis usûlünün tedvininden çok önceye dayanan bu görüşler hadis usûlünün oluşum sürecini oluşturmaktadır ve bu açıdan önemli bir yere sahiptir. Sevrî'nin hadis usulüne dair görüşleri belli başlıklar altında şöyle incelenebilir:

İsnad ve önemi

Râvî (ricâl) ilmi

Tahammül şekilleri ve edâ lafızları

Mânâ ile hadis rivayeti

Fezâil ve regâib konusunda zayıf hadis rivayeti

Âdâbu'l-muhaddis ve diğer konular

İsnad ve önemi

Sevrî'ye göre isnadın önemi büyüktür. İsnad bir silahtır ve silahı olmayanın savaştacak bir aleti yoktur³⁹ ve isnad hadis ilminin süsüdür.⁴⁰ Sevrî,

³⁵ Abdu'l-halîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis*, s. 58.

³⁶ Irâkî, *Şerhu't-tabsira ve't-tezkira*, II, 18.

³⁷ Râmhurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 182.

³⁸ İbn Abdî'l-hâdî, *Tabakâtu ulemâ'î'l-hadis*, I, 311.

³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis*, s. 42; Sem'ânî, *Edebu'l-implâ ve'l-istimplâ*, s. 8; İbn Receb Hanbelî, *Şerhu ilelî't-Tirmizî*, I, 360; Sevrî sened ile uğraşanları yani sened konusunda bilgi sahibi olanları “ashâbu's-silâh” şeklinde isimlendirmiştir. Bkz. Muhammed Ebu'l-Feth Beyânûnî, *el-İmam Süfyân es-Sevrî hayâtuhu'l-ilmiyye ve'l-ameliyye*, s. 81.

⁴⁰ Sem'ânî, *Edebu'l-implâ ve'l-istimplâ*, s. 6.

isnadın temelini oluşturan tarihî bilgilerin kullanılmasının kizb (yalan)'ın ortaya çıkışıyla paralellik gösterdiğini kabul etmekte ve kizb'e karşı bu bilgilerden yararlandıklarını şöyle ifade etmektedir:

“Ravîler yalanı kullandıklarında (yalan söylediklerinde) biz onlar için (onları tespit için) tarihi kullandık”⁴¹

Hadis kritiğinde tarihin dolayısıyla isnadın kullanılması gerektiğini kabul eden Sevrî'nin, isnadın önemini vurguladığı diğer bir sözüne göre ise din âsâr iledir, re'y ile değildir.⁴² Muhtemelen Süfyân, “âsâr” ile rivayetleri kasdetmektedir. Rivâyetlerin en önemli ögesi ise isnadlardır. Dolayısıyla Sevrî'ye göre isnadlar, din için vazgeçilmez unsurlardır.

Râvîler (Ricâl İlmi)

İsnad'ın en önemli ögesi olan râvîleri inceleyen ricâl ilminde Sevrî'nin yeterliliğinden bahsedilmektedir. Buna göre Sevrî, ricâl ilminde geniş bir bilgiye sahiptir.⁴³ Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre o, isnad ve ricâlin hızında Şu'be'den daha iyidir.⁴⁴ Sevrî'nin, râvî tenkidinde esas aldığı bazı ölçütler vardır. Öncelikli olarak o, râvînin ilmî ve tabîî durumuna dikkat çekmiş, râvînin özelliklerine göre rivayetinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Örneğin, hadis rivayet edilecek kişilerin niteliğine dikkat edilmesi gerektiğini düşünen Süfyân, hadis rivayetinde akıllı ve dikkatli insanları tercih etmiştir.⁴⁵ Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) verdiği bilgiye göre o, Acemlerden ve aklen düşük seviyede bulunan insanlardan hadis rivayet etmez ve bunun gerekçesini şöyle ifade ederdi:

“İlim Araplar'dan tahsil edilmiştir. Sonra Acem ve akılsızların eline geçince, onlar ilmi ters yüz etmişlerdir.”⁴⁶

Süfyân, hadis alınacak râvîlerin niteliklerinin açıklanmasını ve bu doğrultuda onlardan rivayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yahya b. Saîd'in “galatını bildiği kişinin durumunu açıklayıp açıklamama” konusundaki soru-

⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 119; İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbnü's-Salâh*, s. 230; İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari ulûmi'l-hadisî'n-nebevi*, s. 141; İbn Mülakkin, *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadis*, s. 644; İrâkî, *Şerhu't-tabsira*, II, 294; Suyûtî, *Tedribü'r-râvi fî şerhi takrîbi'n-Nevevî*, II, 308; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasis*, s. 215; Tâhir el-Cezâiri, *Tevcihu'n-nazar*, I, 287.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *Şeref*, s. 6

⁴³ Beyânûnî, *el-İmam Süfyân es-Sevrî hayâtuhu'l-ilmiyye ve'l-ameliyye*, s. 93.

⁴⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 66.

⁴⁵ Beyânûnî, *el-İmam Süfyân es-Sevrî hayâtuhu'l-ilmiyye ve'l-ameliyye*, s. 88.

⁴⁶ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabâkâtü'l-asfiyâ*, VI, 369.

suna “evet açıkla” diyerek cevap vermiş, râvînin durumunun ilan edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁷ Süfyân es-Sevrî’ye göre râvî iyi tanındığında ondan rivayette bulunmakta bir beis yoktur. O, Kelbî’den rivayette bulunulmaması gerektiğini ifade edip de kendisi ondan hadis rivayet ettiğinde bu durum kendisine sorulunca, kendisinin Kelbî’nin doğru ve yalanını iyi bildiğini ifade etmiştir.⁴⁸ Hadis rivayetinde yalan söyleyip, bu yalanından haberdar olunmayan kişi hakkında kaygılanılması gerektiğini düşünmesi de Sevrî’nin râvîlerin durumlarının tespitini ve bunun açıklanmasını önemseydiğini göstermektedir.⁴⁹

Süfyân’ın râvilerde bulunması gerektiğini düşündüğü bir özellik, rivayetlerdeki ziyade ve eksiltmelere hakimiyettir. Ona göre bu ilim, rivayetlerdeki ziyade ve eksiltmeleri bilen kişilerden alınmalıdır.⁵⁰ Ayrıca Süfyân’a göre râvî kizb ile ittihâm edilmemiş olmalıdır. Çünkü yalan söyleyenin hadisi sâkit olmuştur yani kabul edilemez.⁵¹ Sevrî’nin râvînin durumunu ön plana çıkardığı diğer bir tespitine göre râvînin hıfzı ağır basıyorsa, galatı olsa bile onun rivayeti kabul edilir, galatı ağır basıyorsa terk edilir.⁵² Bunun yanında Süfyân, hadis rivayetinde sigâr ve kibâr ayrımı yapmamış yani kendisinden yaşça büyük olan ve küçük olandan, ilmen ileri seviyede olandan ve olmayandan da hadis almıştır. Bu konuda Sevrî, A’meş ile mukayese edilmiş, A’meş’in (ö. 148/765) sigâr ve kibârdan rivayeti ayrı tuttuğu ifade edilmiştir.⁵³

Süfyân, râvî değerlendirmeleriyle paralel olarak hadis yazdığı veya hadis aldığı kişilerde seçici davranmıştır. Rivayete göre o, Cürçân’a uğramış, başkalarından hadis yazdığı halde İbn Ubeydullah et-Teymî’den hadis yazmamıştır. Bunun nedeni Ebû Nuaym’a göre Teymî’nin “mürçî” oluşudur.⁵⁴

⁴⁷ Râmhurmuzî, *el-Muhaddisu’l-fâsil*, s. 594.

⁴⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 256; Cezâirî, *Tevcih*, II, 667.

⁴⁹ Râmhurmuzî, *el-Muhaddisu’l-fâsil*, s. 318.

⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 134; İbn Receb, *Şerhu ilelî’t-Tirmizî*, I, 372.

⁵¹ Abdu’l-halîm Mahmûd, Süfyân es-Sevrî emîru’l-mü’minîn fi’l-hadis, s. 59.

⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 144; İbn Receb, *Şerhu ilelî’t-Tirmizî*, I, 399.

⁵³ İbn Receb, *Şerhu ilelî’t-Tirmizî*, II, 800. Hadis usulünde özellikle ekâbirin esâgirden rivayeti tartışılmıştır. Istilâhî olarak birinin yaşça veya ilim olarak kendisinden daha aşağıda bulunan birinden rivayeti olarak tanımlanan ekâbirin esâgirden rivayetinin çeşitleri vardır: Râvînin rivayet ettiği kişiden yaşça büyük olması ve daha üst tabakada olması; yaş olarak değil ilmen daha ileride olması; yaşça daha büyük olmasının yanında ilmen de daha ileride olması. Bu konuda telif edilmiş bir eser de mevcuttur. Ebû Ya’kub İshak b. İbrahim el-Varrâk’ın “*Mâ ravahu’l-ekâbir ani’s-sigâr ve’l-âbâi ani’l-ebnâ*” adlı eseri bu konuyu işleyen bir eserdir. Bkz. Tahhân, *Teysîru mustalahi’l-hadis*, s. 189-191.

⁵⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I, 81.

Mürciî birinden hadis almaması bir yana Süfyân, onların cenaze namazını dahi kılmamıştır. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd Meymûn bunlardan biridir.⁵⁵

Râvînin şahsî durumunun Sevrî tarafından dikkate alındığı gösteren diğer bir örnekte Abdullah b. Mübârek, Süfyân'a, Abbâd b. Kesir'den rivayet konusunu sormuştur. İbnü'l-Mübârek, Abbâd'ın iyi biri olduğunu ancak hadis rivayetinde akıl almayacak işler yaptığını ve insanlara ondan hadis almamaları gerektiğini söyleyeceğini ifade etmiş bunun üzerine Süfyân, "Hay hay" cevabını vermiş ve Abbâd'dan hadis rivayetini uygun görmediğini ortaya koymuştur.⁵⁶

Râvîlerin kişisel özellikleri dışında Sevrî'nin önemseydiği diğer bir konu kişinin rivayet ettiği hadisten emin olmasıdır. Yahya el-Kattân'ın verdiği bilgiye göre Sevrî, herhangi birine emin olmadığı bir hadis rivayet edildiğinde hadisin hemen yazılmaması gerektiğini düşünmektedir.⁵⁷

Ayrıca râvîler için kullanılan lakaplar konusuna da değinen Sevrî, Vekî b. el-Cerrâh'ın naklettiğine göre râvî için onun hoşlanmadığı bir lakabın kullanılmaması gerektiğini, râvîyi tanıtabilecek ve onu diğerlerinden ayırt edebilecek bir lakabın ise kullanılabileceğini düşünmektedir.⁵⁸

Tahammül Şekilleri ve Edâ Lafızları

Hadis rivayet metotları hakkında görüşleri bulunan Süfyân es-Sevrî, kırâate cevâz verenler arasındadır. Bu konuda Mâlik b. Enes ile aynı görüşü paylaşmaktadır.⁵⁹ Verilen bilgiye göre Süfyân ve Mâlik b. Enes hadis tahammülünde kırâati ve semâ'ı caiz görmüşlerdir.⁶⁰ Süfyân, hadislerin yazılmasına önem vermiş ancak sadece hafızası kuvvetli ve zeki olanların hadis rivayet etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle hadis rivayetinde semâ yöntemini tercih etmiştir.⁶¹ Sevrî, hadisi bizzât hocadan işitmeyi esas almış,

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Şeref*, s. 175.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XIV, 147; Ayrıca bkz. Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 71.

⁵⁷ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 67.

⁵⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasîs*, s. 140.

⁵⁹ İbn Receb, *Şerhu ilelî't-Tirmizî*, I, 500. Kırâat, ezberden ya da bir kitaptan öğrencinin hoca huzurunda hadis okumasıdır. Cumhuriyet'e göre buna arz da denilir. Bkz. Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasîs*, s. 102; Muhaddisler de bu uygulamayı Kur'an'ın arz usulü okunmasına atıfla "arz" olarak isimlendirmişlerdir. Bkz. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 89.

⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 268.

⁶¹ Çavuşoğlu, Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", s. 25; Semâ öğrencinin hocasının sözlerini bizâtihî duymasıdır; imlâ olmadan sadece tahdîs şeklinde olur. Semâ ezberden olabileceği gibi kitap vasıtasıyla da yapılabilir, bkz. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 87.

başkasından rivayet ettiği hadisleri ise iyice araştırmış, doğruluğunu teyit etmeye çalışmıştır.⁶² Semâ'ya verdiği önemi, Ebu'l-Eşheb'e "işittim (سمعت) de!, işittim (سمعت) de!" demesi⁶³ ve hadis rivayet edildiğinde "bana rivayet etti (حدثني) ve işittim (سمعت) de" lafızlarının kullanılması gerektiği şeklindeki düşüncesi⁶⁴ ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere bu lafızlar, hadisin râvî tarafından hocasından bizâtihî duyulduğuna işaret etmektedir.

Sevrî'ye göre öğrencinin hocaya kırâati ile hocanın öğrenciye kırâati eşittir.⁶⁵ Ancak farklı bir bilgiye göre Mâlik b. Enes, Ebû Hanife ve Süfyân gibi bazıları hocaya yapılan kırâatin, hocanın öğrenciye kırâatinden daha üstün olduğunu düşünmektedirler.⁶⁶ Kırâatte kullanılacak edâ lafızları hakkında ise Sevrî, râvînin hocası huzurunda kırâati yerine getirmesi halinde rivayetinde حدثنا ve أخبرنا ifadesini kullanabileceğini savunmuştur.⁶⁷ Ayrıca Sevrî, kırâatte سمعت فلانا ifadesinin kullanılmasını da caiz görmüştür.⁶⁸

Hadis tahammülünde imlâ⁶⁹ yöntemini de kullanan Sevrî, bu yöntemin faydasına işaret etmektedir. O, imlâ yaptırdığı birine, yaptırdığı bu işin Re'ş şehrine vali olmasından daha hayırlı olduğunu söylemiştir.⁷⁰ İmlâ ve istimplâ konusunda Sevrî'den nakledilen bir uygulamaya göre o, çocuk yaşta birine imlâ yoluyla hadis yazdırmıştır.⁷¹

Hadis tahammülünde farklı yöntemleri caiz gören ve uygulayan Sevrî'nin, kitabeti yerdığı, ilmi kağıtlara emanet edenleri kötülediği, fakat ihtiyâten kendisinin de yazdığı şeklinde bir bilgi vardır.⁷² O, ezberleyebilmek için önce hadisleri yazıp, iyice ezberledikten sonra yazıya güven endişesiyle yazdıklarını imha eden hadis hafızları arasında zikredilmektedir. Böyle ya-

⁶² Beyânünî, *el-İmam Süfyân es-Sevrî hayâtuhu'l-ilmîyye ve'l-ameliyye*, s. 86.

⁶³ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 82.

⁶⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 117.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 268.

⁶⁶ Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, s. 315.

⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 306. Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc ve Ebû Hanife'nin de aynı görüşte oldukları söylenmektedir. Ayrıca bkz. Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, s. 315. Tehânevî'nin verdiği bilgiye göre bazı muhaddisler, Kûfe ve Hicazlıların büyük çoğunluğu mezkur durumda iki tabirin kullanılmasını caiz görmüşlerdir.

⁶⁸ Kâdî İyâz, *el-İlmâ*, s. 124.

⁶⁹ İmlâ, hocanın talebeye hadis yazdırmasıdır. Bu yöntem, hadis öğreniminin en üstün şekli kabul edilir ve semâ türü içinde ele alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstidlâhları*, s. 136.

⁷⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI, 370.

⁷¹ Sem'ânî, *Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimplâ*, s. 86.

⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-ilm*, s. 62.

panlar arasında Süfyân es-Sevrî'nin yanı sıra Asım b. Damra ve Halid el-Hazzâ gibi isimler de bulunmaktadır.⁷³

Süfyân es-Sevrî, bir hadisi anlamda bir eksilme olmadan başkalarına rivayet edebileceğine inandığı kişiler için hadislerde ihtisâr yapılabileceğini kabul etmektedir. Bunu destekler mahiyette Abdülaziz b. Ebân, Sevrî'nin kendilerine ihtisarı öğrettiğini söylemektedir. Ancak Sevrî, ihtisar yapacak kişilerin hadisi hıfzetalemelerini ve hadis hakkında yeterli bilgi sahibi olmalarını gerekli görmüştür.⁷⁴

Süfyân, tedlîs⁷⁵ yapanlar ve müdelles olarak rivayet ettiği hadisleri kabul edilenler arasındadır. Suyûtî, *Esmâu'l-müdellesîn*'de onun ismini zikretmektedir.⁷⁶ Abdullah b. Mübarek, onun tedlis yaptığını belirtmekte ve bunu şöyle anlatmaktadır:

“Süfyân'a bir hadis rivayet ettim. Yanına gittiğimde onun hadisi tedlis yaparak rivayet ettiğini gördüm. Beni görünce utandı ve hadisi senden rivayet ediyoruz dedi.”⁷⁷

Süfyân Sevrî gibi Süfyân b. Uyeyne de tedlîs yapmıştır. Ancak her ikisinin tedlîs yaparak rivayet ettikleri hadisler ulemâ tarafından kabul edilmiştir. Çünkü ikisi de iyi tanınan ve güvenilen şahsiyetlerdendi ve sika râviler dışındaki kimselerden hadis rivayetinde bulunmazlardı.⁷⁸

Mânâ ile Hadis Rivayeti

Hadis ilminin tartışmalı konuları içerisinde yer alan mânâ ile hadis rivayeti konusunda da Süfyân bir bakış açısına sahiptir. Mânâ ile rivayeti caiz

⁷³ Subhî Sâlih, *Ulûmu'l-hadis ve mustalahuhû*, s. 78.

⁷⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 193.

⁷⁵ Tedlîs istilahta, isnaddaki bir ayıbı gizlemek ve onu zahiren sağlam göstermektir. İki çeşittir: Tedlîsu'l-isnâd ve tedlîsu'ş-şuyûh. Tedlîsu'l-isnâd râvînin hadisi işittiği kişiden rivayet etmesi ancak senede hadisi işittiği diğer bir kişiyi zikretmemesidir. Tedlîsu'ş-şuyûh ise, râvînin hadisi işittiği şeyhin ismini zikretmeyerek, onu farklı şekilde isimlendirmesi, künye veya nisbe kullanması ve farklı şekilde vasıflandırmasıdır. Bkz. İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, s. 79.

⁷⁶ Suyûtî, *Esmâu'l-müdellesîn*, s. 51. Suyûtî eserinde tedlîs yapanlar için kullandığı ifadelerden Sevrî için (بالتدليس مشهور به) yani tedlîs yapmakla meşhurdu ifadesini tercih etmiştir.

⁷⁷ Subhî Sâlih, *Ulûmu'l-hadis ve mustalahuhû*, s. 391. Subhî Sâlih bu duruma, Sevrî'nin sikadan yani cerhedilmeyen râvîden tedlîs yapılabileceğini düşündüğü yönünde bir açıklama getirmektedir.

⁷⁸ Mohammed Hashim Kamali, *A Textbook of Hadith Studies*, s. 105.

kabul edip, çoğu zaman buna itibar eden Sevrî'nin,⁷⁹ mânâ ile rivayet konusundaki düşüncesini şu sözü çok net yansıtmaktadır:

“Size işittiğim gibi rivayet ediyorum dediğimde buna inanmayın, zira benim rivayetim mânâ iledir.”⁸⁰

Fedâil, Regâib, Terhîb, Tergîb vb. Konularda Zayıf Hadis Rivayeti

Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. Mehdî ve Ahmed b. Hanbel gibi mev'iza, tergîb, terhîb, kissa vb. konularda helal ve harama dair şer'î hüküm içermemek kaydıyla zayıf hadis rivayetinde tesâhül göstermiştir.⁸¹ Ancak Sevrî bu şekilde hadis rivayetini konu olarak sınırlandırmıştır. Buna göre, regâib ve fedâil türü bilgiler meşâyihtan⁸² alınabilir. Ancak helal ve haram ile ilgili bilgiler ise, rivayetlerdeki ziyade ve eksiltmeleri bilen güvenilir kişilerden nakledilmelidir.⁸³

Âdâbu'l-Muhaddis

Hadis eğitim ve öğretiminde dikkat edilmesi gereken ilkelerin (âdâbu'l-muhaddis) nasıl olması gerektiği konusunda Sevrî bazı tespitlerde bulunmuştur. Öncelikli olarak bir hadis talibinin hazırlık aşamasına dikkat çeken Sevrî'ye göre hadis öğrencisi yirmi yıl ibadet etmeli, daha sonra hadis yazmaya başlamalıdır.⁸⁴ Ayrıca o, hadis öğrencilerine öncelikli olarak “edep” öğrenmeyi, edep ve ibadetteki benimsedikleri yol (metot) onlara istikamet kazandırdığında hadis imlasına başlanmasını tavsiye etmiştir.⁸⁵ Ayrıca ona

⁷⁹ Beyânûnî, *el-İmam Süfyân es-Sevrî*, s. 87. Beyânûnî'ye göre Sevrî'nin mana ile rivayeti caiz kabul etme sebebi, rivayet edilenin bizâtihi nebevî bir söz zannedilmesinden korkmasıdır. Yani Sevrî, Hz. Peygamber'e ait olmayan bir ifadeyi ona isnad etmiş olma korkusuyla manen rivayet ettiğini belirtmektedir.

⁸⁰ İbn Receb, *Şerhu ilelî't-Tirmizî*, I, 426; Ayrıca bkz. Râmehurmuşî, *el-Muhaddisul fâsil*, s. 535; Hatîb Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 209; Cezâirî, *Tevcih*, II, 695, 701; Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadis*, s. 393.

⁸¹ Mahmud Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadis*, s. 65.

⁸² Süfyân, meşâyih kelimesini muhtemelen “şeyh” kelimesinin çoğulu olarak kullanmıştır. Hadis literatüründe bu ifadenin anlamlarından biri; “zabtı araştırılmak üzere hadisi yazılan zayıf râvîler”dir. Bu tür râvîlerin hadisleri terk edilemezse de tek başına hüccet olarak alınamaz. Bkz. Ahmet Yücel, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), XXXVIII, 50.

⁸³ İbn Receb, *Şerhu ilelî't-Tirmizî*, I, 372.

⁸⁴ Râmehurmuşî, *el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 187; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 54; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 84.

⁸⁵ Abdu'l-halîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis*, s. 58.

göre bu ilim öğrenilmeli muhafaza edilmeli, öğrenilenle amel edilmeli ve öğrenilenler diğer insanlara ulaştırılmalıdır.⁸⁶

Hadis eğitim ve öğretiminde niyeti önemseyen Sevrî'ye bir gün öğrencileri, neden hadis rivayet etmediğini ve bildiklerini anlatmadığını sorduklarında o;

“Eğer birinin sırf Allah rızası için hadis öğrenme niyetinde olduğunu bilsem, bizzat onun evine giderek o kişiye hadis rivayet ederdim” demiştir.⁸⁷

Bu yaklaşımından anlaşılacağı gibi Süfyân, hadis rivayeti konusunda ihtiyatlı davranmıştır. Bu ihtiyat sebebiyle olsa gerek, Yahya b. Yemân'ın verdiği bilgiye göre Süfyân, ezberlediklerinin onda birinden daha azını rivayet ettiğini ifade etmektedir.⁸⁸

Sevrî, “kim hadis rivayet ederse zelil olur” diyerek hadis rivayetinin dikkat gerektiren bir iş olduğunu dile getirmiştir.⁸⁹ Onun hadis rivayeti konusundaki bu yaklaşımına sebep olarak duafâ yani zayıf râvîlerden hadis rivayeti ihtimali gösterilmiştir. Yine aynı düşünce doğrultusunda o, kendisini ateşe sokması adına korktuğu tek şeyin hadis olduğunu ifade etmiş, hadis fitnesinin altın fitnesinden daha kuvvetli olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Ayrıca Sevrî, münker ve şâzz olan hadislerle iştigal etmenin bir faydası olmadığını, bunların sayılamayacak kadar çok olduğunu düşünmektedir. Ona göre, zaten sika râvîlerin rivayetleri ve fukahânın ameli bunların zıddıdır. Dolayısıyla bunlarla iştigal etmek vakit kaybıdır ve kerih bir tutumdur.⁹¹

O, hadisi üç vecih üzere yazdığını nakletmekte, hadis rivayetiyle meşgul olanların rivayet faaliyetlerinde nasıl bir yöntem benimsemeleri gerektiği konusunda bir metot teklifinde bulunmakta ve bunu şöyle dile getirmektedir:

⁸⁶ Irâkî, *Şerhu't-tabsira*, II, 17.

⁸⁷ Râmhurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 184; Kâdî İyâz, *el-İlmâ ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*, s. 236.

⁸⁸ Abdu'l-halîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minin fi'l-hadis*, s. 55. Süfyân'a ait orijinal ifade ما أحدث من كل عشرة بواحد şeklindedir.

⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, I, 336.

⁹⁰ Safedî, *el-Vâfi*, XV, 175.

⁹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Şeref*, s. 125-126. Hatîb'in verdiği bilgiye göre Sevrî dışında birçok alim de bu durumu aynı şekilde değerlendirmektedir.

“Birinden hadis duyarım onu (kabul eder) din edinirim; birinden hadis duyarım, hadisi hakkında tevakkuf ederim; birinden bir hadis duyarım onu değersiz kabul etmem, hadis hakkında bilgiye ulaşmayı isterim.”⁹²

Ayrıca Süfyân, mücerred hadis rivayeti yerine hadislerin açıklamasının daha faydalı olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini, “تفسير الحديث خير من الحديث” “hadislerin açıklanması, mücerred hadis rivayetinden daha hayırlıdır” diyerek dile getirmiştir.⁹³

Yukarıda genel başlıklar altında bahsedilen konular dışında Sevrî’ye nispet edilen diğer bazı görüşler vardır. Örneğin o, mürsel⁹⁴ hadisle ihticâc edilebileceğini kabul etmektedir.⁹⁵ Ayrıca sahih hadislerin sayısı hakkında Yahya el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî ve Ahmed b. Hanbel ile aynı fikirdedir. Bu isimlere göre sahih hadislerin sayısı dört bindir.⁹⁶

Sonuç

Süfyân es-Sevrî’nin yukarıda zikredilen görüş ve tespitleri, daha çok râvîler (ricâl) ve âdâbu’l-muhaddis konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu durum Süfyân’ın isnad ilmine ve hadis rivâyetinin niteliğine atfettiği önemin bir sonucudur. Süfyân’ın en dikkat çekici görüşü ise mânâ ile hadis rivayeti hakkındadır. Rivâyette aslolan, hadisin Rasûlullah’tan işitildiği gibi nakledilmesidir. Mânâ ile hadis rivayeti ise hadisin lafzının unutulması veya tam olarak hatırlanamaması halinde başvurulacak bir ruhsat olarak kabul edilmiş ve belirli şartlar çerçevesinde manen rivayete cevaz verilmiştir.⁹⁷ Sevrî, mânâ ile hadis rivayetini bir asıl gibi kabul etmekte ve kendi rivayetlerinin mânâ ile olduğunu dile getirmektedir. Bize göre Sevrî’nin bu düşüncesinde onun hadis rivayeti hakkında nakledilen asli lafza uymaması endişesi veya çekincesi etkili olmuştur. Sevrî, Hz. Peygamber’e istemeden de olsa, O’nun (s.a) ağ-

⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 402; Cezâîrî, *Tevcîh*, I, 437; Kâsımî, *Kavâidu’l-tahdîs*, s. 168.

⁹³ Sem’ânî, *Edebu’l-ımlâ ve’l-ıstimlâ*, s. 61; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, VI, 370.

⁹⁴ Mürsel, sahabe ile görüşmüş Ubeydullah b. Adî b. el-Hıyâr ve Saîd b. el-Müseyyeb gibi tabiîn büyüklüğünün “kâle Rasûlullah” şeklinde rivayet ettikleri hadistir. Bkz. İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 41; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu’l-hasîs*, s. 46-47.

⁹⁵ İbn Receb, *Şerhu ilâli’l-tirmizî*, I, 543; Cezâîrî, *Tevcîh*, I, 370; Kâsımî, *Kavâidu’l-tahdîs*, s. 222; Ayrıca bkz. Ebû Zehv, *el-Hadis ve’l-muhaddisîn*, s. 413. Ebû Dâvûd’dan nakledilen bir bilgiye göre, Süfyân es-Sevrî, Mâlik, Evzâî gibi ulema Şafî’ye kadar merâsîl ile ihticâc edilebileceğini kabul ederken Şafîî, bu hadislerle ihticâc konusunda tartışma başlatmış ve Ahmed b. Hanbel gibi bazı kimseler onu takip etmişlerdir. Bkz. Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 144.

⁹⁶ A’zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 275.

⁹⁷ Ebû Şehbe, *Difâu anî’s-sünne*, s. 55.

zından çıkmayan bir kelime veya ifade isnad etme ihtimaline binaen mânâ ile rivayeti bir asıl gibi kabul ettiğini dile getirmiştir. Kısacası mânâ ile hadis rivayetindeki fikri Sevrî'nin kendine özel bir durumun ifadesi gibi görünmektedir.

Her ne kadar hadis ilminin ve rivayetinin tehlikesine atıfta bulunarak hadis rivayetinden kaçındığı şeklinde bilgiler mevcutsa da Süfyân'ın hadis talebini ve ilmini öven sözlerinin çokluğu bu tavrı gölgeler niteliktedir. Hadis ilminin tehlikesine dair ifadeleri, bu ilmin zorluğuna ve hadis talibinin üstlendiği sorumluluğun önemine dikkat çekme amacı olarak değerlendirilebilir.

Süfyân'ın yaşadığı ve tedvin ile tasnif arasında bir geçiş dönemi olarak kabul edilebilecek hicrî II. asrın ilk yarısı, rivayet kültürünün ve hadis usûlünün temel prensip ve ıstılahlarının oluşmaya başladığı dönemdir. Süfyân b. Saîd es-Sevrî ve muasırları, kendilerinden yaklaşık iki asır sonra tedvin edilmeye başlanacak hadis usûlünün temellerini atanlar ve bu ilmin doğuşuna zemin hazırlayanlar arasındadır. Mütেকaddimûn ve müteahhirûna ait hadis usûlü eserlerindeki kâidelerin çoğunda Sevrî ve çağdaşları referans olarak kullanılmaktadır. Bu durum bize hadis usûlü ilminin kökenlerinin daha eskiye gittiğini ve hadis metodolojisi açısından Sevrî ve II. asır ulemasının daha iyi incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A'zamî, Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, İstanbul: İz yay., 1993.

....., *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, çev. Recep Çetintaş, İstanbul: İz yay., 2010.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılâhları Sözlüğü*, İstanbul: MÜİFY, 2011.

Bağdâdî, Hatib, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbad, 1357/1938.

....., *Takyîdu'l-ilm*, nşr: Said Abdülgaffâr Ali, Kahire: Dâru'l-istikâme, 1429/2008.

....., *Şerefu ashâbi'l-hadîs*, nşr: Mehmed Saîd Hatiboğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 1991.

....., *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, I-II, nşr: Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, t.y.

Beyânûnî, Muhammed Ebu'l-Feth, *el-İmam Süfyân es-Sevrî hayâtuhu'l-ilmiyye ve'l-ameliyye*, Beyrut: Dâru's-selam, 1404/1984.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *el-Medhal ile's-süneni'l-kübrâ*, I-II, nşr: Muhammed Ziyâu'r-rahman el-A'zamî, Riyâd: Mektebetü edvâu's-selef, 1420/1999.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebîr*, I-XII, nşr: Muhammed Abdülmuîd Hân, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, t.y.

Cezâirî, Tâhir, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, I-II, nşr: Abdülfettah Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-matbûâtü'l-İslâmiyye, 1416/1995.

Çavuşoğlu, Ali Hakan, Özdirek, Recep, "Süfyân es-Sevrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXVIII, s. 23-28.

Dihlevî, Şah Veliyyullah, *el-Müsevvâ şerhu'l-muvatta'*, I-II, Beyrut: Dâru'kütübî'l-ilmiyye, 1403/1983.

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *Difâu ani's-sünneti ve raddü şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-küttâbi'l-muâsirîn ve beyânü's-şübehi'l-vâride ale's-sünneti kadîmen ve hadîsen ve raddühâ radden ilmiyen sahihan*, Kahire: Mektebetü's-sünne, 1409/1989.

Ebu Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Riyâd: y.y., 1404/1984.

İrâkî, Ebu'l-Fazl Zeynuddin Abdurrahman b. Hüseyin, *Şerhu't-tabsira ve't-tezkira*, I-II, nşr: Abdüllatif el-Hemîm, Mâhir Yasin Fahl, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1423/2002.

İbn Abdî'l-hâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtu ulemâi'l-hadis*, I-IV, nşr: Ekrem el-Bûşî, İbrahim ez-Zebîk, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1417/1996.

İbn Cemâa, Bedruddin, *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari ulûmi'l-hadisî'n-nebevî*, nşr: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1406/1986.

İbn Ebû Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1371/1952.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbuddin Ahmed, *Hedyü's-sârî mukaddimetü fethu'l-bârî*, nşr: Abdülkâdir Şeybetü'l-Hamd, Riyâd 1421/2001.

....., *Tehzîbu't-tehzîb*, I-IV, haz. İbrahim ez-Zeybek, Adil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-risale, t.y.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân*, I-VIII, nşr: İhsan Abbas, Beyrut: Dâru sâdir, t.y.

İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitâbu's-sikât*, I-IX, Haydarâbâd: Matbaatü meclisi dâiretü'l-meârifi'l-Osmâniyye, 1393/1973.

....., *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, I-III, thk. Mahmud İbrahim, Halep: Daru'l-va'y, 1396.

İbn Mülakkin, Sirâcuddin Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadis*, nşr: Abdullah b. Yusuf el-Cudey, Suûdi Arabistan: Dâru fevvâz li'n-neşr, 1413/1992.

İbn Receb Hanbelî, Ebu'l-Ferec Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed, *Şerhu ileli't-Tirmizî*, I-II, Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1421/2001.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, nşr: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1410/1990.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddin Osman b. Salâhiddin b. Musa Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbnu's-Salâh*, Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1420/1999.

İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabâkâtü'l-asfiyâ*, I-X, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1409/1988.

Kâdî İyâz, *el-İlmâ ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ*, nşr: Ahmed Sakr, Kahire: Dâru't-türâs, 1389/1970.

Kamali, Mohammed Hashim, *A Textbook of Hadith Studies*, Leicestershire: The Islamic Foundation, t.y.

Kâsimî, Cemâluddin, *Kavâidu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadis*, nşr: Mustafa şeyh Mustafa, Beyrut: Müessesetü'r-risâle nâşirûn, 1425/2004.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifîn*, I-IV, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, t.y.

Mahmûd, Abdu'l-halîm, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis*, Kahire: Dâru'l-meârif, t.y.

Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yusuf, *Tehzibu'l-kemâl fî esmâir-ricâl*, I-XXXV, haz. Beşşâr Avvâd Maruf, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1415/1994.

Nâim, Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XV, Ankara: Diyanet İleri Başkanlığı yay., 1987.

Râmhurmuzî, Ebû Muhammed b. Hallad Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, nşr: Muhammed Accâc el-Hatîb, Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1391/1971.

Safedî, Ebu's-Safa Salâhuddin b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, I-XXIX, nşr: Ahmed el-Arnâvut, Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1420/2000.

Sâlih, Subhî, *Ulûmu'l-hadis ve mustalahuhû*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1430/2009.

Sem'ânî, Ebu's-Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el-Mervezî, *Edebu'l-implâ ve'l-istimlâ*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1401/1981.

Sevrî, Süfyân, *Min hadisi'l-imam Süfyân b. Said es-Sevrî*, nşr: Âmir Hasan Sabrî, Beyrut: Şirketü dâri'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004.

Suyûtî, Celâluddin, *Esmâu'l-müdeellisîn*, nşr: Mahmud Hasan Nassâr, Beyrut: Dâru'l-cil, 1412/1992.

....., *Tabakâtü'l-huffâz*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1402/1983.

....., *Tedribu'r-râvi fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, I-II, nşr: Bedî' es-Seyyid, Dimeşk: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1426/2005.

Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu'l-hasîs*, Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1416/1995.

Tahhân, Mahmûd, *Teysîru mustalahi'l-hadis*, Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1417/1996.

Tehânevî, Zafer Ahmed, *Yeni Usûl-i Hadis*, çev. İbrahim Canan, İzmir: TÖV yay., 1982.

Yücel, Ahmet, "Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, c. XXXVIII, 2010.

Zirikî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1423/2002.

علم الحديث وأصوله في العهد المبكر - بحث في تحديد آراء سفيان الثوري -

إن القرن الثاني الهجري المقابل لعهد تدوين الأحاديث وتصنيفها جزئياً له مكانة هامة بالنسبة لتاريخ علم الحديث. فقد بدأ يظهر فيه كثيرٌ من قواعد الحديث ومصطلحاته وفروعه. ووضع أسسه العديدُ من العلماء الذين توفوا في النصف الثاني من العصر الثاني للهجري خاصة. وسفيان الثوري واحد من هؤلاء العلماء. وتتناول هذه الدراسة أهمية الثوري في علم الحديث وأصوله بالكشف عن آرائه في هذا المجال. وتتركز على ظهور علم أصول الحديث في عهد مبكر في إطار آراء الثوري.

الكلمات المفتاحية: سفیان الثوري، الحديث، أصول، القرن الثاني، تاريخ الحديث